

La nostra universitat a final de segle

ense entrar en anàlisis molt fines, just reparant els aspectes quantitatius, pocs fenòmens hi

ha, a la nostra societat, comparables al del creixement que ha experimentat el nombre d'estudiants universitaris. Si, per operar amb nombres rodons, agafam com a punt de referència l'any 1900, podem dir que en aquella data el nombre d'estudiants universitaris que les Balears tenia no passava segurament de 30. És probable que l'any 2000 el nombre d'estudiants universitaris arribi als 17.000. Si els comptes no erren, per cada estudiant universitari que les

Balears tenia l'any 1900, en té ara, encara que fem els comptes per baix, 500. És coneixen, pel que fa als homes, molts de creixements semblants? Jo, particularment, en conec molt pocs. Però no només és el nombre d'estudiants: qualsevol altre paràmetre que agafàssim —els diners que hi dedicam, els metres quadrats de construccions fetes al campus, el nombre de professors— ens mostraria resultats tan clars i demostratius com el que hem esmentat. Permeteu-me una altra pregunta: si volem comparar el 1900 amb l'actualitat, per quin factor hauriem de multiplicar el nombre de balears que tenen com

una part fonamental de la seva professió «descobrir coses noves», augmentar i millorar el coneixement que posseïm sobre la nostra naturalesa i sobre nosaltres mateixos? Si convenim que els «investigadors» professionals balears no passarien de mitja dotzena a final del segle passat, i que avui en dia són molt més d'un miler, hem de concloure que aquest coeficient multiplicador no és tampoc gens petit. Estic convençut que, igual que les altres, em serà igualment acceptada la poc agosarada afirmació que la major part d'aquest creixement s'ha produït molt recentment: a par-

tir de 1975, per emprar una altra data ben significativa.

El que acab de dir és el primer que se m'acut per respondre a l'amical demanda per fer una reflexió «curteta, alegre i imaginativa» sobre el que és i, més encara, el que pot ser la nostra universitat a final d'aquest segle. Si hom té amics com aquests, per què ha de cercar enemics?

Per continuar amb la meua promesa «reflexió», m'agradaria que em deixàssiu recordar alguns trets del que foren els inicis de la institució universitària. Com és ben sabut, fou als segles XIII i XIV quan es crearen les primeres universitats: Bolonya, Pàdua, Montpeller, París, Oxford, Cambridge, Salamanca, Alcalà, Lleida, etc. Convé subratllar dues coses d'aquests inicis. La primera, que les professions que primer adquiriren el caràcter d'universitàries foren aquelles activitats que ja tenien més prestigi, amb tota probabilitat perquè cren les que estaven al costat de l'home en el moment suprem de la mort: el misser, per ajudar-lo a testar, el teòleg i confessor, per preparar-lo per a l'altra vida que se suposava que esperava al moribund, el metge, per veure si encara podia perllongar una mica el seu sojorn entre els mortals. Foren, ja dic, aquests missers, teòlegs i metges els que primer saberen organitzar i normalitzar un sistema de transmetre el seu coneixement. Crearen el sistema universitari. Consistia a donar —millor hauríem de dir vendre— lliçons. Per poder exercir la seva tasca, aquells primers professors demanaren al poder —del qual estaven ben a prop— dos favors: que es respectàs la seva autonomia docent i que el rei o el papa garantís que, a partir de llavors, als seus territoris només hi poguessin exercir les tres professions dites els que poguessin exhibir un títol donat per aquella institució, la universitat, que havien creat, i que el poder, en aprovar-la, declarava que volia protegir. Aquest fou el pacte polític original entre el poder i la institució que agrupava mestres i estudiants universitaris. La segona cosa que voldria subratllar és

que, en el temps en què es varen crear les universitats, hi havia pocs llibres, i la majoria eren realment mals d'entendre. Les successives còpies manuscrites —era l'únic sistema de reproducció que es coneixia— i les traduccions, no sempre afortunades, eren, o havien estat, la causa que fos necessària una interpretació d'aquells textos. Era aquesta la feina fonamental a la qual es dedicaven els professors: mirar d'esbrinar què havia volgut dir realment el que va escriure l'original. Com és lògic, el lloc on congraven el saber era fonamentalment la biblioteca, i el capital que empraven per construir nous coneixements eren els llibres que en aquell lloc tan revelant i significatiu estaven dipositats. Era tot plegat el que s'ha anomenat el sistema escolàstic.

Un invent tècnic féu canviar el sistema d'ensenyament i de recerca a les universitats: la impremta. La màquina de Gutenberg no solament posà els llibres més a l'abast dels estudiants, sinó que permeté fer centenars o milers de còpies, totes ben iguals a l'original. La tasca intel·lectual que consistia a esbrinar què havia dit exactament l'autor que va escriure el primer exemplar queda, doncs, una mica sense sentit. També hi queda el lloc on es pouaven nous coneixements. A poc a poc la biblioteca deixà de ser la font bàsica del coneixement i fou substituïda per un nou «locus» del saber: el laboratori. També canvia el mètode de treball: sorgí l'experiment, una activitat destinada a fabricar proves d'allò que es volia provar. Tanmateix les universitats assimilaren malament el canvi i hagueren de ser altres institucions les que esdevinguessin les capdavanteres en la producció de nous sabers. Em referesc, com el lector deu haver endevinat, a les societats i les acadèmies científiques. Eren aquests llocs on els científics feien públic el coneixement i els sabers que havien deslloriat al laboratori. Les universitats quedaren endarrerides en aquesta feina d'aportar novetats i, amb l'excepció de les angleses, es convertiren en organismes prou burocratitzats. Endogàmia,

connivència amb l'Estat i corporativisme defineixen prou bé el sistema universitari que durant els segles XVII i XVIII domina la universitat europea. Quan es féu la reforma, que començà a principi del XIX a França, i que per això s'anomena reforma napoleònica, es va intentar suprimir el sistema escolàstic. Ara el nou lema de l'ensenyament universitari, i com a reacció a l'ensenyament excessivament llibresc, era el de «veure molt, tocar molt, llegir poc». Cal advertir que, si la universitat intentà canviar el seu tarannà escolàstic, no posà, però, el mateix èmfasi en la lluita contra el centralisme i la burocratització. També és veritat que es va aportar més capital per millorar els instruments de recerca, però ho és igualment que aquest capital fou generalment d'origen públic. He dit generalment, perquè les universitats angleses seguien un model prou diferent, més desvinculades de l'Estat, i les alemanyes, un model mixt, segons el qual es mantenia la vinculació pública, però cobrava importància un valor del qual haurem de fer esment: l'autonomia universitària. Era una autonomia basada fonamentalment en el fet de respectar el criteri dels col·legues a l'hora de jutjar i contractar els que aspiraven a convertir-se en nous professionals de l'ensenyament i de la recerca.

Fets els dos subratllats, convé dir ara que la universitat espanyola al llarg del segle XIX va seguir molt més el model francès que no l'alemany o l'anglès. I encara que sigui simplificar en excés —recordau que em demanaren un article curtet—, podríem dir que la universitat espanyola de la primera meitat del segle XX no varià gaire de plantejaments respecte a la dels segles anteriors: fou de dependència pública, dedicada a formar professionals tradicionals, amb poca inversió en instruments, amb força endogàmia i corporativisme, i una mica d'esquena a la producció i al coneixement que necessitava la no del tot reeixida industrialització del país.

M'agradaria aclarir ara que durant els anys que precediren la Guerra

Civil espanyola —com podeu veure, el meu ritme és gairebé de segle per retxa— es posà de moda la idea de l'autonomia universitària. El cas més paradigmàtic fou el de la Universitat Autònoma de Barcelona. Em sembla poc discutible que en aquest cas el que volia dir autonomia era que la universitat havia d'evitar l'excessiva influència de Madrid i que havia d'adaptar el seu sistema d'ensenyament i de recerca a les necessitats de la societat catalana. No volia dir —i això em sembla igualment evident— que fossin els professors, i en menor mesura els estudiants, els que havien de definir què havia de ser la universitat, i els objectius que havia de complir. Recordem-ho.

Com és sabut, la Universitat de les Illes Balears fou creada oficialment

el 1978. Feia tres anys que el Dictador era mort i en aquests moments de reestructuració general del país estaven molt presents les ingerències que el règim no democràtic havia tingut a la universitat, on diversos professors havien estat apartats de la docència per raons de caire polític. Aquests records varen ser utilitzats per donar a la paraula autonomia un sentit molt més radical que en els temps de la darrera República: la paraula autonomia, que gairebé tothom emprava, va voler dir que l'única intervenció que havia de tenir l'Estat era pagar les despeses. La mida que seria adient, l'orientació dels estudis i, fins i tot, l'aprovació dels pressuposts quedaven en mans de la pròpia comunitat universitària. S'originà així una situació que alguns, des de

dins, lògicament, han considerat d'ideal. La universitat no tenia —ni té— mecanismes reguladors. Està, per una part, lluny de la regulació que imposa el mercat per una raó doble: perquè és considerada com un servei públic i perquè gaudeix encara del monopoli d'atorgar títols necessaris per a l'exercici de determinades professions. Un monopoli —recordem-ho— d'origen medieval. Però per altra part, tampoc no s'ha sabut trobar una bona fórmula perquè el poder pugui regular-la sense lesionar les esferes de llibertat que li són necessàries per complir la seva tasca amb dignitat. Les autoritats, ara legítimament i democràticament elegides, no tenen pràcticament altra funció que disposar que una part dels impostos que paguen els ciuta-

dans vagin al cabals universitaris, i fer-se alguna fotografia el dia de la inauguració de curs. A partir de llavors tot queda en mans dels membres de la institució universitària. Així funciona el sistema.

Arribat a aquest punt, sembla que he de contestar a dues objeccions que probablement puguin plantejar els lectors. La primera, que probablement no som la persona més adequada per criticar els avantatges que atorga l'autonomia universitària. La segona objecció és que, vist el que fa el senyor Zaplana i les intencions de la senyora Aguirre, hauriem de preguntar Déu perquè la nostra institució continuï molt de temps allunyada de les ingerències dels polítics. Aquestes dues objeccions —el fet que jo, com qualsevol altre professor universitari, en sigui un aprofitat i em toqui callar i que tinguem uns polítics poc respectuosos amb l'opinió científica— no invaliden tanmateix, i segons el meu parer, la tesi que es fa necessari trobar una fórmula mitjançant la qual la societat, ja que no el mercat, pugui expressar clarament quins són els serveis que vol de la universitat. Aquest, en el fons el de redefinir què vol dir autonomia universitària, és, segons el meu parer, un dels grans temes que haurà de resoldre el segle que aviat encetarem.

La circumstància que hem intentat explicar fins ara, juntament amb moltes altres igual d'importants, ha propiciat un desenvolupament realment espectacular de la universitat al darrer quart de segle. Ha estat un creixement general a tot Espanya, però especialment visible, com és lògic, en aquelles universitats més joves. El cas de la de les Balears és prou significatiu. Pel que fa als estudiants, es passà de 1.045 el 1972, a 3.917 el 1978, i a 15.238 el 1997. El nombre de professors, que el 1978 era de 214, ha passat a ser de 627 el 1997. Com és natural, també ha augmentat el pressupost: de 312 milions de pessetes era el de 1982, passà a ser de 3.036 el 1990, i el d'aquest any, 1998, puja fins a 7.505 milions. Com podeu veure, no són

burballes. No tenim encara mesuraments del tot fiables, però no és agosarat afirmar que la producció investigadora de la Universitat de les Illes Balears —llibres, articles, patents, etc.— ha experimentat probablement un creixement tan considerable com els de nombre d'estudiants, professors, o doblers. Aquestes xifres indiquen que s'està produint un procés per a la descripció del qual no trob, tot i ser conscient dels seus inconvenients, altra paraula més encertada que la d'industrialització: la industrialització de la recerca i de l'ensenyament. La història demostra que qualsevol procés d'industrialització va associat a una renovació tecnològica, a la introducció de noves màquines en el procés d'elaboració. El de la universitat no n'és una excepció. Les noves màquines de recerca introduïdes als laboratoris fan que aquests siguin ara territoris incomprendibles per a qualsevol que n'hagi viscut apartat durant deu anys. La maquinització de l'ensenyament, si no és encara un fet tan evident com la de la recerca, és un fenomen que es farà realitat en ben pocs anys. Els avantatges que suposen els ordinadors portàtils acompanyats de video-projectors, o les possibilitats que ofereix la xarxa Internet, on el professor pot construir pàgines web que poden ser consultades pels alumnes, o la realització de tutories per correu electrònic, o les videoconferències semblen tan clars que tampoc no sembla agosarat afirmar que ben aviat aquesta estructura arquitectònica tan universitària que és l'aula tradicional, una reminiscència —no ens enganyem— de la universitat medieval, quedarà inservible.

Som conscient que la paraula industrialització de l'ensenyament farà arrufar el nas a més d'un. Fins i tot a mi mateix —ja ho he dit abans— no m'acaba d'agradar gaire. Supòs que, en el fons, si no m'agrada és perquè sospito que m'obligarà a canviar d'hàbits. I és que els professors, em sembla, ens haurem d'acostumar a representar un paper ben distint de l'actual —una mescla de predicador

contra incrèduls i d'artista de *variétés*, si em permeteu la frivolidat—, que haurà de ser substituït, probablement, pel d'un guia que faciliti als alumnes l'arribada als llocs on es congria el saber i intenti subratllar les fantàstiques oportunitats d'aprendre que el món modern ha posat a l'abast dels estudiosos. La industrialització exigirà, sens dubte, altres canvis. Un és veure fins a quin punt la despesa universitària no ha de modificar la seva distribució. Vull dir que obligarà a demanar-se si convé continuar augmentant el nombre de professors —una dinàmica que sembla difícil d'aturar i un objectiu que ha de defensar tothom que aspiri a tenir poder dins la parcel·la autònoma de la universitat— o si, al contrari, ha d'augmentar la despesa en «màquines» d'ensenyar. Les màquines són uns estris que, curiosament —permeteu-me que també ho subratlli—, sembla que desitja gairebé tothom —els pagesos, les madones de casa, el picapedrers, els metges— menys, encara, els professionals de l'ensenyament. Però caldrà acarar-s'hi si no volem perdre l'oportunitat de la segona revolució industrial.

Vull resumir i dir que, segons el meu parer, els dos grans reptes que té la nostra universitat són: el primer, donar una justa dimensió a la paraula autonomia, que no sigui un concepte que impedeixi endevinar el que la societat en reclama; el segon repte és saber adaptar-se al sistema de producció industrial i aprofitar les immenses possibilitats que les «màquines» de fabricar i emmagatzemar el coneixement i de facilitar comunicació han posat a l'abast dels que es dediquen a una de les tasques més engrescadores que hi ha en aquest món: aprendre, descobrir, i ensenyar. Per aquest ordre. ♦